

**Un centenar de cognoms
de la Conca de Barberà a principis
del segle XXI**

Santi Arbós Gabarró

Un centenar de cognoms de la Conca de Barberà a principis del segle XXI

Santi Arbós Gabarró
santiarbos@yahoo.com

Resum: Primera aproximació als 100 cognoms més freqüents de la Conca de Barberà a principis del segle XXI. Se n'estudia l'origen lingüístic, l'etimologia, la presència històrica, els fenòmens lingüístics que els afecten, la seva normativització, tipologia i singularitat.

Paraules clau: antroponímia, Conca de Barberà.

Introducció

Aquest estudi és una primera aproximació als 100 cognoms més freqüents de la Conca de Barberà a principis del segle XXI. Se n'estudia l'origen lingüístic, l'etimologia, la presència històrica, els fenòmens lingüístics que els afecten i el tema de la normativització, la tipologia i la singularitat.

Els 100 cognoms més freqüents de la Conca de Barberà

Segons les dades de l'Institut Català d'Estadística (Idescat),¹ els 100 cognoms amb major presència a la Conca de Barberà, amb data 1 de juliol de 2004, ordenats de major a menor freqüència (corresponent a la suma del primer i segon cognom) són:

Garcia (1), *Martinez* (2), *Sanchez* (3), *Lopez* (4), *Perez* (5), *Sole* (6), *Rodriguez* (7), *Farre* (8), *Fernandez* (9), *Miro* (10), *Civit* (11), *Marti* (12), *Palau* (13), *Torres* (14), *Sans* (15), *Gonzalez* (16), *Roca* (17), *Rosello* (18), *Vidal* (19), *Sanahuja* (20), *Roig* (21), *Andreu* (22), *Rosell* (23), *Romero* (24), *Mateu* (25), *Bonet* (26), *Moreno* (27), *Angles* (28), *Serra* (29), *Balcells* (30), *Vila* (31), *Tarrago* (32), *Cartañà* (33), *Pamies* (34), *Martin* (35), *Gomez* (36), *Sendra* (37), *Segura* (38), *Diaz* (39), *Pons* (40), *Hernandez* (41), *Bosch* (42), *Sabate* (43), *Jimenez* (44), *Vallverdu* (45), *Odena* (16), *Marimon* (47), *Iglesias* (48), *Ruiz* (49), *Capdevila* (50), *Corbella* (51), *Ferre* (52), *Fabregat* (53), *Guasch* (54), *Figuera* (55), *Navarro* (56), *Carreras* (57), *Poblet* (58), *Llort* (59), *Casas* (60), *Puig* (61), *Porta* (62), *Ramos* (63), *Valles* (64), *Casanovas* (65), *Espasa* (66), *Olle* (67), *Domingo* (68), *Moix* (69), *Prats*

¹ Font: <http://www.idescat.net/orpi?Orpi?TC=G>. Els cognoms no incorporen accents gràfics.

(70), *Cortes* (71), *Gutierrez* (72), *Saumell* (73), *Piñol* (74), *Amoros* (75), *Mas* (76), *Domenech* (77), *Ferrer* (78), *Esplugas* (79), *Castro* (80), *Ballart* (81), *Vendrell* (82), *Dalmau* (83), *Duch* (84), *Foguet* (85), *Canela* (86), *Nadal* (87), *Tomas* (88), *Bartoli* (89), *Vives* (90), *Sales* (91), *Miquel* (92), *Farran* (93), *Alvarez* (94), *Español* (95), *Requena* (96), *Grau* (97), *Bove* (98), *Valls* (99), *Folch* (100).

L'origen lingüístic

– **Català i afins** (65):² *Amorós*, *Andreu*, *Anglès*, *Balcells*, *Ballart*, *Bartolí*, *Bonet*, *Bosch*, *Bové*, *Capdevila*, *Cartañà*, *Casanovas*, *Civít*, *Corbella*, *Dalmau*, *Domènech*, *Duch*, *Espasa*, *Esplugas*, *Fabregat*, *Farran*, *Farré*, *Ferré*, *Ferrer*, *Figuera*, *Foguet*, *Folch*, *Grau*, *Guasch*, *Llort*, *Marimon*, *Martí*, *Mas*, *Mateu*, *Miquel*, *Miró*, *Moix*, *Nadal*, *Òdena*, *Ollé*, *Palau*, *Pàmies*, *Piñol*, *Poblet*, *Pons*, *Porta*, *Prats*, *Puig*, *Roig*, *Rosell*, *Roselló*, *Sabaté*, *Sales*, *Sanahuja*, *Sans*, *Saumell*, *Sendra*, *Serra*, *Solé*, *Tarragó*, *Valls*, *Vallverdú*, *Vendrell*, *Vilal Vilà*, *Vives*.

– **Castellà i afins** (22):³ *Álvarez*, *Castro*, *Díaz*, *Fernández*, *García*, *Gómez*, *González*, *Gutiérrez*, *Hernández*, *Jiménez*, *López*, *Martín*, *Martínez*, *Moreno*, *Navarro*, *Pérez*, *Ramos*, *Requena*, *Rodríguez*, *Romero*, *Ruiz*, *Sánchez*.

– **Català i castellà, amb els seus afins** (13):⁴

a) Molt majoritàriament català i minoritàriament castellà i afins (4): *Canela*, *Carrenas*, *Roca*, *Vallès/Valles*.

b) Altres casos (9): *Casas*, *Cortès/Cortés/Cortes*, *Domingo*, *Español*, *Iglesias/Iglesias*, *Segura*, *Tomàs/Tomás*, *Torres*, *Vidal*.

Etimologia dels cognoms i presència antiga⁵

Álvarez: cognom castellà, “fill de n'Álvaro”.

Amorós: de l'adjectiu homònim, “agradós, que sent o dona amor”. També existeix una localitat d'aquest nom, a Sant Guim de Freixenet (Segarra), segurament derivat del cognom (Turull: 51).

1497, 1553: Montblanc

Andreu: del nom personal homònim.

1497: l'Espluga de Francolí, Rocafort de Queralt, Sarral, Vilaverd

1553: l'Espluga de Francolí, Montblanc, Sarral, Vilaverd

² A més del català, incloem les varietats romàniques de més al nord, fonamentalment l'occità i el francès.

³ A més de l'espanyol, incloem el galaicoportuguès, l'asturleonès i l'aragonès.

⁴ Aquests cognoms poden haver estat creats tant en català com en castellà, i en les llengües que els hem considerat afins.

⁵ Indiquem, sense voluntat exhaustiva, la presència a la comarca de la Conca de Barberà (o zones properes, entre claudàtors) del cognoms en els fogatges dels anys 1358, 1497 i 1553.

Anglès: natural d'Anglaterra o de la població homònima de la comarca de la Selva. Curiosament, Moll no recull aquest cognom.

1553: Vallespinosa

Balcells: d'algun nom de lloc homònim, diminutiu plural de *balç*, “cingle, precipici”.

1497: Forès

Ballart: de *Balhard*, nom germànic de significat obscur (Moll: 97). El DCVB, sense entrar en l'origen darrer, diu que prové del cognom francès *Baillard*. Les dades de Geopatronymie, per al període 1891-1915, el fan un cognom més aviat de la zona nord francesa, amb alguna presència meridional com, per exemple, a l'Arieja.

1497: [Bellcaire (Noguera)]

1553: [Camarasa (Noguera)]

Bartolí: Moll (99) dubta entre el radical germànic *Berht* o un hipocorístic de *Bartolomé* amb el sufix *-í*.

1497: [Móra d'Ebre (Ribera d'Ebre)], [Tarragona]

1553: [Tarragona]

Bonet: diminutiu de l'adjectiu *bo*.

1497: l'Espluga de Francolí

1553: Barberà de la Conca, Conesa, l'Espluga de Francolí, Montblanc, Santa Coloma de Queralt (*Boneta*, dona), Segura, Solivella

Bosch: apel·latiu d'algú que vivia al bosc o hi treballava.

1358: l'Espluga Jussana

1497: l'Espluga de Francolí, Montblanc

1553: l'Espluga de Francolí

Bové: del substantiu *bover*, “guardià dels bous”.

1358 (*Bover*): Ollers

1497 (*Bover*): Biure, Montblanc, les Piles, Pontils, Sarral

1553 (*Bover*): Barberà de la Conca, Montblanc, Sarral, Valldeperes

Canela: forma arcaica i dialectal de *candela* (Moll: 292). Tal volta aplicat originalment a qui en fabricava o venia, encara que no es pot descartar altres motivacions.

1553: Forès, Passanant, Sarral

Capdevila: originari de la part alta d'una població.

1497: Montblanc

1553: Barberà de la Conca, Montblanc, Vimbodí

Carreras: plural de *carrera*, “carrer, camí per a carros, camí entre poblacions”.

1553 (*Carreres*): [Verdú (Urgell)]

Cartañà: possiblement, variant de *Cartellà* (<CARTILIANU, “possessió de CARTILIUS”), veïnat del municipi de Sant Gregori, al Gironès, documentat el 1359 en la forma *Cartanyà* (per a més detalls sobre l'etimologia i documentació del topònim, veg. OC: III, 294-295). Com a hipòtesis exteriors a l'àrea catalano-parlant, tindríem la població piemontesa occitanòfona de Cartinhan (oficialment

Cartignano, en italià) i un possible cognom francès *Cartignan* (Geneanet), només documentat el 1763 i sense cap altra presència. En canvi, Moll (65) hi veu un derivat del nom d'un poble de la Mauritània Cesariense.

1553: Vilaverd (*Cartanya*, *Cartanya de la Parra*)

Casanovas: aglutinació en plural de *casa* + *nova*.

1553 (*Casanoves*): Sarral

Casas: plural de *casa*.

1358 (*de Cases*): Prenafeta

1497 (*Cases*): l'Espluga de Francolí

1553 (*Cases*): Barberà de la Conca, Conesa, l'Espluga de Francolí

Castro: del castellà o galaicoportuguès homònim, “fortalesa, campament fortificat”.⁶

Civit: del topònim homònim, nom d'una població del municipi de Talavera (Segarra), antigament anomenada *Çavit* (<*Sa Vit*, “la vinya”) segons Turull (115-117).

1358 (*Çavit*): Ollers

1497 (*Çavit*): Ollers, Santa Coloma de Queralt

Corbella: tot i que Moll (272) hi vegi en origen un sobrenom o malnom, “corbada, geperuda”, creiem més possible un origen toponímic en el llogaret antic homònim de l'Urgell o d'altres (cf. OC: III, 431).

1358, 1497, 1553: Vallfogona de Riucorb

Cortès/ Cortés/ Cortes: de l'adjectiu homònim, “que obra amb cortesia”. Depenen de l'accentuació pot ser cognom català (*Cortès*) o castellà (*Cortés*). Secundàriament, en la forma *Cortes* deu tenir origen toponímic en alguna de les poblacions així anomenades (per exemple, al País Valencià tenim Cortes de Arenoso i Cortes de Pallás)

Dalmau: del nom propi homònim.

1497: Biure

Díaz: cognom castellà derivat de *Día* (<*Diago* <*Santiago*) més el sufix patronímic *-(e)z* (DAE: 682).

Domènec: del nom propi *Domènec*, que prové del llatí DOMINICUS, “del Senyor”.

1553: l'Espluga de Francolí

Domingo: del nom de baptisme *Domingo*, usat també en català i des d'antic en referència a sant Domingo de Guzmán; paral·lel a la forma plenament catalana de *Domènec*.

1358: l'Espluga Jussana

1497: Pontils, Lilla, Rocafort de Queralt, Santa Coloma de Queralt

1553: Conesa, l'Espluga de Francolí, Montblanc, Pontils, Rocafort de Queralt, Santa Coloma de Queralt, Santa Perpètua, Vallclara, Vilaverd

⁶ Anecdòticament es troba el 1553 a Balaguer, però és cognom gairebé totalment aragonès en els territoris de la Corona catalanoaragonesa.

Duch: del títol nobiliari de *duc*, segurament, de forma majoritària, d'una manera indirecta, fent referència a persones que hi tenien algun tipus de relació (feina, habitatge...).

1497: Conesa, Rocafort de Queralt, Vallverd

1553: Conesa, Montblanc, Montbrió, Rocafort de Queralt, Santa Coloma de Queralt, Vallverd

Español: originari d'Espanya, país europeu. Actualment, pel lloc de naixement a nivell estatal, es tracta d'un cognom català i aragonès al voltant del 70% del total.

Espasa: del substantiu homònim. Aplicat potser originalment a qui fabricava aquesta arma, la venia, en portava o hi tenia algun altre tipus de relació.

1497 (*Spasa*): Vilanova de Prades

1553: Vilanova de Prades

Esplugas: plural d'*Espluga*, segurament referit a alguna població d'aquest nom: l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà), l'Espluga Calba (Garrigues), Esplugues de Llobregat (Baix Llobregat), etc.

1497: [Barcelona]

Fabregat: derivat de *Fàbrega* (<FABRICA "lloc de producció, farga, fusteria").

1497: Belltall, Forès, la Sala

1553: Barberà de la Conca, l'Espluga de Francolí, Forès, Passanant

Farran: del nom propi *Ferran*, tot i que no es podria descartar alguna connexió amb diverses poblacions anomenades *Ferran* (Tarragonès, Conca de Barberà, Alt Penedès, Segarra).

1497 (*Ferran*): Blancafort (*Ferrana*, dona), l'Espluga de Francolí, Montblanc, la Pobla de Ferran, Santa Coloma de Queralt

1553 (*Ferran*): l'Espluga de Francolí, Passanant, la Pobla de Ferran, Segura

Farré: Veg. "Ferrer".

Fernández: cognom castellà, "fill d'en Fernando".

Ferré: Veg. "Ferrer".

Ferrer: aplicat originalment a algú que desenvolupava l'ofici de ferrer. Es detecten en aquest estudi també les variants *Farré* i *Ferré*.

1358 (*Ferrer*): l'Espluga Sobirana, la Guàrdia dels Prats, Passanant, Segura, Senan, Vallfogona

1497: l'Espluga de Francolí (*Ferrer*), Conesa (*Jo Ferrer*), la Guàrdia dels Prats (*Ferrer*), Montblanc (*Farrer, Ferrer*), Passanant (*Ferrer*), Pontils (*Ferrer*), Santa Coloma de Queralt (*Ferrer*), Sarral (*Ferrer*), Solivella (*Ferrer*), Vallespinosa (*Ferrer*), Vilaverd (*Farrer, Ferrer*)

1553: Barberà de la Conca (*Farrera*, dona), Conesa (*Ferrer*), l'Espluga de Francolí (*Ferrer*), Forès (*Ferrer*), la Guàrdia dels Prats (*Ferré, Ferrer, Ferrera*, dona), Lilla (*Ferrer*), Montblanc (*Ferrer*), Passanant (*Ferrer*), Pontils (*Ferrer*), Santa Coloma de Queralt (*Ferrer; Farrer; Farrera*, dona), Sarral (*Farrer; Farrera*, dona),

Solivella (*Farrer, Ferrer*), Vallfogona (*Farrer*), Vilaverd (*Ferrer*), Vimbodí (*Mello Ferrer*)

Figueras: del nom de la capital de l'Alt Empordà i d'altres llocs.

1497 (*Figueres*): Santa Coloma de Queralt

1553 (*Figueres*): Sarral, Santa Coloma de Queralt

Foguet: de *Falgar* o *Fogar* “lloc de falgueres” amb el sufix *-et* (<ETUM) (Moll: 233).

1497: Barberà de la Conca

1553: Barberà de la Conca (*Foguet, Foguet de la Voltes*), Lilla,

Montblanc

Folch: d'un nom personal germànic *Fulco*, “poble” (Moll: 104).

1553: Lilla

Garcia: d'un antic nom personal d'origen preromà. No s'ha de descartar que, molt minoritàriament, alguns Garcia provinguin de la població homònima de la Ribera d'Ebre, però majoritàriament llevat de casos molt concrets, entre els quals el que referenciem, es tracta d'un cognom d'origen castellà arribat en els darrers decennis.

1553: Vilaverd (*Garçia del Mas*)

Gómez: cognom castellà, “fill d'en Gome o Gomo” (DAE: 391).

González: cognom castellà, “fill d'en Gonzalo”.

Grau: del nom germànic *Gairoald*, “govern de la llança”. També, potser secundàriament, podria provenir d'un topònim homònim amb el significat de “escaló” (Moll: 105).

1358: Segura, la Guàrdia dels Prats (*Guerau*)

1497: Barberà de la Conca, Santa Coloma de Queralt (*Guerau*)

1553: Barberà de la Conca, Ollers (*Garau*)

Guasch: del llatí *VASCO*, “basc”.

1358: l'Espluga Jussana, l'Espluga Sobirana, Senan, Vimbodí (*Guasca*, dona; *Guasch de Todoç*)

1497: l'Espluga de Francolí (*Guasc, Guasch, Guasch de Fullea*)

1553: Barberà de la Conca, l'Espluga de Francolí, Sarral, Vimbodí

Gutiérrez: cognom castellà, “fill d'en Gutierre”.

Hernández: cognom castellà, “fill de n'Hernando”.

Iglésias/Iglesias: plural d'*iglésia*, “església”, forma popular i antiga, no suspenca de castellanisme. Per altra banda, *les Iglésies* és un poblet del municipi de Sarroca de Bellera (Pallars Jussà). Pot ser cognom català o castellà, amb una àmplia presència a l'Estat espanyol.

1553: [la Garriga (Vallès Oriental), únic en solitari]

Jiménez: cognom castellà, “fill d'en Jimeno”.

Llort: de l'adjectiu *llord*, “lleig, brut, feixuc” o del poble del Llor (Torrefeta i Florejacs, Segarra).

1553: la Sala

López: cognom castellà, “fill d'en Lope”.

Marimon: Moll (168) diu que “sembla venir del topònim francès *Miremont*”. En realitat deu tractar-se en origen del cognom occità *Miramont*, provinent del topònim homònim (hi ha diverses poblacions i altres llocs anomenats així), amb el sentit de “mirant cap a la muntanya” (Grosclaude: 191), i que en la forma *Miremont* és propi sobretot de la Gascunya atlàntica (Geopatronymie).

El doctor Albert Turull de la Universitat de Lleida suggereix la possibilitat d'alguna etimologia personal germànica. A tall d'hipòtesi, podríem proposar la combinació entre *Miro* “famós, ill·lustre” i *Mund* “protecció”.

1358: [Selma (Alt Camp)]

Martí: del nom propi homònim.

1358: Belltall, Segura

1497: Barberà de la Conca, Belltall, Biure, Conesa, Forès, Llorac, Santa Coloma de Queralt, Santa Perpètua, Sarral, Savallà del Comtat

1553: Barberà de la Conca, Belltall, Conesa (*Martí, Martí de la Font*), l'Espluga de Francolí, Forès, Montblanc, Pira, Santa Coloma de Queralt, Savallà del Comtat, Sarral, Vallclara, Vimbodí

Martín: cognom d'origen castellà o galaicoportuguès, corresponent al català *Martí*.⁷

Martínez: cognom castellà, “fill d'en Martín”.⁸

Mas: originari o relacionat amb un mas, “explotació agrària tradicional, masia”.

1358: Pira (*dez Mas*), l'Espluga Sobirana (*dez Mas*)

1497: Montblanc, Santa Coloma de Queralt (*Mas, Çavallot del Mas*)

1553: Forès (*Vellet del Mas*), Montblanc (*Mas, Senahujes del Mas*), Pira (*Amill del Mas*), Sarral, Segura (*Blanchs del Mas*), Vilaverd (*Garçia del Mas*)

Mateu: del nom propi homònim.

1497 (*Matheu*): Santa Perpètua

1553 (*Matheu*): les Piles, Rocafort de Queralt, Santa Coloma de Queralt (*Matheu; Mateua*, dona)

Miquel: del nom propi homònim.

1497: Montblanc, Rauric

1553: Rauric

Miró: cas oblic del nom personal germànic *Miro*, “famós”, documentat com *Mirone* l'any 881 (Moll: 116).

1358: l'Espluga Jussana, Sant Pere d'Aguiló, Santa Coloma de Queralt, Vallverd

1497: Biure, l'Espluga de Francolí, Santa Coloma de Queralt, Sarral, Vallverd

1553: Barberà de la Conca, Rocafort de Queralt, Santa Perpètua, Sarral, Vallverd, Vimbodí

⁷ Anecdòticament trobem el 1553 el cognom *Martín* a Torres de Segre (Segrià).

⁸ Només trobem la forma *Martinis* a Ciutadilla (Urgell), el 1553.

Moix: de l'adjectiu homònim, “capficat, d'aparença suau, sense vivacitat”.

1553: Blancafort (*Moix; Moixa*, dona), Montblanc (*Moix; Moixa*, dona), Rocafort de Queralt, Sarral, Solivella

Moreno: cognom d'origen castellà,⁹ “bru”.

Nadal: del nom propi *Nadal*, aplicat inicialment als nascuts en aquesta data però que després es generalitzà en llengua catalana.

1497: [Valls]

Navarro: del gentilici homònim, “navarrès”. Per la seva presència antiga, és possible que de manera minoritària no hagi de ser necessàriament d'origen castellà.

1497: [Lleida]

Òdena: localitat de la comarca de l'Anoia.

1497: Vilaverd

1553: Vilaverd

Ollé: dels substantiu *oller*, “fabricant o venedor d'olles”. Potser també es podria pensar, en concurrència, un origen a la població d'Ollers, a la mateixa Conca.

1358 (*Oller*): Pira

1497 (*Oller*): Conesa, Montblanc, Vilaverd

1553 (*Oller*): l'Espluga de Francolí, Montblanc (*Oller, Oller del Mas den Porçell*), Vilaverd

Palau: originari o relacionat amb una edificació anomenada *palau* o amb alguna de les diverses nombroses poblacions que contenen aquest terme (el Palau d'Anglesola [Pla d'Urgell], Palau de Noguera [Pallars Jussà], Palau de Santa Eulàlia [Alt Empordà]).

1497: Montblanc, Sarral, Solivella

1553: Blancafort, l'Espluga de Francolí, Montblanc, Vimbodí, Solivella

Pàmies: originari de la ciutat occitana de Pàmias (*Pamiers*, en francès), al departament de l'Arieja.

1553: Vimbodí

Pérez: cognom castellà, “fill d'en Pero [=Pedro]”.

Piñol: del substantiu *pinjol*, “part interior llenyosa d'un fruit”, possiblement un malnom.

1358 (*Pinyol*): l'Espluga Sobirana, Vimbodí

1497: l'Espluga de Francolí (*Pinyola*, dona)

Poblet: del nom del monestir cistercenc de la Conca de Barberà.

1358: Barberà de la Conca, Vimbodí

1497: Barberà de la Conca, Montblanc

1553: Barberà de la Conca

Pons: del nom propi *Ponç* o, segurament de forma minoritària, relacionat amb la població de *Ponts* (Noguera).

⁹ El 1553 apareix el cognom *Moreno* només a Lleida.

1358 (*Ponç*): Belltall, l'Espluga Sobirana

1497 (*Ponç*): Montblanc, Passanant, les Piles, Sarral

1553 (*Pons*): Blancafort, Montblanc, Passanant, les Piles, Sarral

Porta: del substantiu homònim, segurament aplicat en origen a algú relacionat amb el portal d'alguna població o amb algun edifici amb una porta singular.

1553: Vilanova de Prades, Vimbodí (*Giralt Porta*)

Prats: plural del substantiu *prat*, topònim menor i major (els Prats de Rei, Prats de Lluçanès...) molt estès.

1497: Blancafort, Montblanc, Solivella, Vilaverd

1553: Blancafort, l'Espluga de Francolí, Santa Coloma de Queralt, Solivella

Puig: del substantiu homònim, molt estès en la toponímia catalana.

1497: Forès, la Guàrdia dels Prats, Montblanc

1553: l'Espluga de Francolí, Forès, la Guàrdia dels Prats, Montblanc (*Puig, Puig Teixidor*), Sarral

Ramos: cognom castellà, provinent del nom propi homònim i relacionat amb la festa de Rams (DAE: 632).

Requena: nom d'una població de l'àrea castellanoparlant del País Valencià i d'un altra de la província de Palència (Castella i Lleó).

Roca: del substantiu homònim, molt abundant en toponímia i que ha donat nom a diverses poblacions (la Roca [Ripollès, Alt Penedès], la Roca del Vallès [Vallès Oriental]).

1497 (*Rocha*): Pira, Santa Perpètua

1553 (*Rocha*): Santa Coloma de Queralt, Savallà del Comtat

Rodríguez: cognom castellà, "fill d'en Rodrigo".

Roig: de pell o cabellera roja.

1497: Montblanc, Passanant, les Piles

1553: Belltall, Lilla, Passanant, les Piles, Santa Coloma de Queralt, Sarral

Romero: cognom castellà, "pelegrí".

Rosell: variant ortogràfica incorrecta de *rossell*, derivat diminutiu de *ros*.

1358: Vimbodí (*Rosell, Arbós Rossell*)

1497 (*Rosell*): Conesa, Vilaverd

1553 (*Rosell*): l'Espluga de Francolí, Montblanc, Vimbodí, Vilaverd

Roselló: variant ortogràfica incorrecta de *Roselló*, nom d'un poble del Segrià i d'una comarca de la Catalunya Nord. Tot i que Moll no ho esmenta, també podria tractar-se d'un diminutiu de *Rosell*.

1497 (*Roselló*): l'Espluga de Francolí, el Fonoll, Montblanc, Sarral

1553 (*Roselló*): el Fonoll, Montblanc (*Rosellona, dona*), Vilaverd, Vimbodí (*Roselló, Rosseló alias Soldat, Rosselló de la Font, Rosselló Napoles, Rosselló Nicolau*)

Ruiz: cognom castellà, d'un hipocorístic de *Rodrigo, Ruy* o *Ruí*, més el sufix de filiació *-(e)z*, "fill d'en Ruy/Ruí".

Sabaté: que exerceix l'ofici de sabater.

1553 (*Sabater*): Lilla, Montblanc, Prenafeta, Vilaverd

Sales: plural de *sala*, topònim aplicat originalment a algunes edificacions o nom personal d'origen germànic.

1497, 1553: [Prades (Baix Camp)]

Sanahuja: grafia antiga per *Sanaiüja*, municipi de la comarca de la Segarra.

1497: Montblanc (*Sanahuga*)

Sánchez: cognom d'origen castellà, “fill d'en Sancho”.

Sans: del nom propi *Sanç*.

1358: Passanant (*Sansa*,¹⁰ dona)

1497 (*Sanç*): Monblanc, Segura

1553: Montblanc, Segura, Vallclara, Vilanova de Prades

Saumell: no esmentat per Moll. Segurament es tracta d'una masculinització del topònim *Celmella*, amb els sovintejats processos de neutralització de la *e* pretònica i la conversió *l>w*.¹¹

Segura: nom de població del municipi de Savallà del Comtat (Conca de Barberà) i també d'un antic lloc de la Vall d'Àneu. És també el nom d'un riu valencià, d'un altre andalús i de diverses poblacions de l'Estat espanyol.

1497: Conesa

Sendra: del substantiu *cedra*, aplicat a algú que en venia o en tenia el color. També pot venir del nom germànic *Senderad* (Moll: 292).

1497 (*Cendra*): l'Espluga de Francolí

Serra: del substantiu homònim, “cadena de muntanyes”, que forma part del nom de múltiples poblacions i d'altres topònims.

1497: Montblanc, Santa Perpètua (*Solera*, dona), Solivella

1553: l'Espluga de Francolí, Montblanc (*Serra*, *Serra Migico*), Rauric (*Solera*, dona), Santa Coloma de Queralt, Solivella

Solé: del llatí SOLARIU “pis, sòl d'un habitatge” derivat de SOLUM “base, fons” (OC: VII, 152). Hi ha diversos llocs habitats amb aquest nom, entre els quals destaca el municipi del Soler (Rosselló).

1497 (*Soler*): Montblanc, Rocafort de Queralt, Santa Perpètua (*Solera*, dona), Sarral

1553 (*Soler*): Barberà de la Conca, Conesa (*Soler Juclà*), Biure, Montblanc, Rocafort de Queralt

Tarragó: masculinització de *Tarragona*, nom de ciutat catalana. Paral·lel a *Giró* (<Girona) o *Barceló* (<Barcelona).

1358: Barberà de la Conca, Vimbodí

¹⁰ Podria ser que fos simplement el prenom.

¹¹ Ja trobem esmentat un “Longobard de Ceumela” l'any 1011 (“Hug de Gurb, Un vi-gatà iniciador de la família Cervelló (996-1027)”, pàg. 4: <http://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/38613/38486>).

1497: Montblanc

1553: Montblanc, Vimbodí

Tomàs/Tomás: del nom propi homònim.

1553: Santa Coloma de Queralt (*Thomàs*), Sarral (*Tomasa*, dona)

Torres: plural del substantiu *torre*, molt present a la toponímia menor de les zones de llengua catalana, castellana i galaicoportuguesa. En toponímia major, per parlar només del nostre àmbit lingüístic, tenim diverses poblacions que incorporen aquest nom, normalment en singular (Torre del Bisbe o la Torre d'Elna [Roselló], la Torre del Comte [Matarranya], la Torre dels Domenges [Alt Maestrat], la Torre de l'Espanyol [Ribera d'Ebre]) però també en plural (Torres de Segre [Segrià], Torres Torres [Camp de Morvedre]).

1497: Conesa, l'Espluga de Francolí, la Guàrdia dels Prats, Montblanc, Savallà del Comtat

1553: la guàrdia dels Prats, Montblanc

Vallès/Valles: nom de comarca del Principat. En la forma *Valles*, cognom castellà d'origen toponímic.

1358: l'Espluga Sobirana

Valls: nom de la capital de l'Alt Camp. També pot ser el plural de *vall*, en femení, “depressió allargada de la superfície terrestre ” o, en masculí, “excavació, rasa”.

1497: Sarral

Vallverdú: d'un nom de lloc del terme de l'Albiol (Baix Camp) que segons Coromines té una etimologia preromana (OC: VII, 464).

1497: [Aixàviga i Mont-ral (Alt Camp)]

Vendrell: originari del Vendrell, capital de la comarca del Baix Penedès.

1553: Barberà de la Conca, Montblanc, Vimbodí

Vidal: del nom propi homònim.

1358: Barberà, l'Espluga Jussana, Senan

1497: l'Espluga de Francolí (*Vidal*, *Vidal de Vilallonga*), Montblanc, Passanant, Sarral

1553: l'Espluga de Francolí, Montblanc, Passanant, Rojals i Cogullons, Santa Coloma de Queralt, Sarral (*Vidala*)

Vila/Vilà: habitant d'una vila o d'un vilar.

1358 (*Vilar*): l'Albió (*Vilara*, dona), Barberà, l'Espluga Sobirana

1497 (*Vilar*): Poblet (*de Vila*), Conesa, Forès, Pontils, Santa Coloma de Queralt, Santa Perpètua, Savallà del Comtat, Segura, Vallespinosa

1553 (*Vilar*): Conesa, l'Espluga de Francolí, Forès (*Vilar*; *Vilara*, dona), Llorac, Montblanc, les Piles, Santa Coloma de Queralt, Segura, Vallespinosa

Vives: del llatí VIVAS, “que visquis”, desitjant llarga vida a l'infant, usat com a nom personal a l'alta edat mitjana: *Vives* (979), *Vivas filius Laurencii* (987) (Moll: 267).

1497: Montblanc, Santa Coloma de Queralt

1553: Forès

La singularitat dels cognoms

Per detectar els cognoms, entre els estudiats, més singulars o propis de la Conca, procedim a efectuar la divisió entre la posició que cada llinatge té a la comarca i la que té en l'àmbit català. Els quocients s'ordenen de menor a major, indicant l'ordre entre parèntesis:

– **Quocients menors d'1:** *Civit* (1), *Cartañà* (2), *Foguet* (3), *Òdena* (4), *Sanahuja* (5), *Poblet* (6), *Roselló* (7), *Esplugas* (8), *Anglès* (9), *Espasa* (10), *Moix* (11), *Ballart* (12), *Llort* (13), *Sendra* (14), *Corbella* (15), *Bartolí* (16), *Tarragó* (17), *Pàmies* (18), *Balcells* (19), *Saumell* (20), *Miró* (21), *Vallverdú* (22), *Palau* (23), *Marimon* (24), *Farré* (25), *Duch* (26), *Sans* (27), *Bové* (28), *Español* (29), *Canela* (30), *Rosell* (31), *Farran* (32), *Fabregat* (33), *Solé* (34), *Guasch* (35), *Mateu* (36), *Amorós* (37), *Bonet* (38), *Andreu* (39), *Ollé* (40), *Porta* (41), *Folch* (42), *Sales* (43), *Sabaté* (44), *Vendrell* (45), *Miquel* (46), *Roig* (47), *Vallès/Valles* (48), *Figuera* (49), *Capdevila* (50), *Nadal* (51), *Carreras* (52), *Dalmau* (53), *Piñol* (54), *Requena* (55), *Casanovas* (56), *Prats* (57), *Martí* (58), *Roca* (59), *Ferré* (60), *Iglésias/Iglesias* (61), *Domingo* (62), *Segura* (63), *Pons* (64), *Bosch* (65), *Vives* (66), *Torres* (67), *Pérez* (68), *Vidal* (69), *Sánchez* (70), *Domènech* (71), *Casas* (72), *Tomàs/Tomás* (73), *Mas* (74), *Serra* (75).

– **Quocients iguals o majors d'1 i menors de 2:** *García* (76), *Martínez* (77), *Valls* (78), *Grau* (79), *Vila* (80), *López* (81), *Romero* (82), *Rodríguez* (83), *Puig* (84), *Fernández* (85), *Cortès/Cortés/Cortes* (86), *Castro* (87).

– **Quocients iguals o majors de 2:** *González* (88), *Moreno* (89), *Ramos* (90), *Ferrer* (91), *Díaz* (92), *Hernández* (93), *Martín* (94), *Gutiérrez* (95), *Navarro* (96), *Jiménez* (97), *Gómez* (98), *Álvarez* (99), *Ruiz* (100).

Observem que en el primer grup, és a dir els més “propis”, s'agrupen majoritàriament els d'origen català, mentre que en el darrer predominen els d'origen castellà. El segon grup es podria considerar de transició.

Els resultats, òbviament, indiquen que els cognoms de procedència castellana són, llevat d'alguna excepció, quantitativament molt menys importants a la Conca que en el conjunt català.

La normativització

Llistem a continuació els cognoms que serien susceptibles d'un procés de normativització,¹² un total de 30, tot tenint en compte les normes ortogràfiques actuals de la llengua catalana i l'etimologia. Col·loquem entre parèntesis les formes normativitzades.

Ballart (Ballard), *Bosch* (Bosc), *Bové* (Bover), *Carreras* (Carreres), *Cartañà* (Cartenyà), *Casanovas* (Casanoves), *Casas* (Cases), *Domènech* (Domènec), *Duch*

¹² És segurament millor parlar de *normativització* que de *normalització*, tot i que aquest terme s'usi freqüentment en aquest context.

(Duc), *Español* (Espanyol), *Esplugas* (Esplugues), *Farran* (Ferran), *Farré* (Ferrer), *Ferré* (Ferrer), *Figueras* (Figueres), *Folch* (Folc), *Guasch* (Guasc), *Llord* (Llord), *Ollé* (Oller), *Piñol* (Pinyol), *Pons* (Ponç), *Rosell* (Rossell), *Roselló* (Rosselló), *Sabaté* (Sabater), *Sanahuja* (Sanauja), *Sans* (Sanç), *Saumell* (Ceumell), *Sendra* (Cendra), *Solé* (Soler), *Vilà* (Vilar)

Tots aquests casos es poden dividir en quatre grans grups que ordenem segons la menor (1) o major (4) “necessitat” que tenen de ser normativitzats, respectant absolutament, però, la llibertat individual dels posseïdors dels cognoms.

1) Molts cops les formes susceptibles de ser normativitzades corresponen a antigues grafies perfectament catalanes:

- *ch* en posició final: *Bosch*, *Domènech*, *Duch*, *Folch*, *Guasch*
- *h* marcant que no hi ha diftong: *Sanahuja*

2) En altres casos reflecteixen la pronúncia dialectal:

- emmudiment de la *-r* final: *Bové*, *Farré*, *Ferré*, *Ollé*, *Sabaté*, *Solé*, *Vilà*
- obertura de la *e* pretònica en *a* o en vocal neutra (representada per una *a*): *Cartañà*, *Farran*, *Farré*, *Saumell*

– plurals femenins en *-as*.¹³ *Carreras*, *Casanovas*, *Casas*, *Esplugas*, *Figueras*

3) En ocasions, el canvi ortogràfic no afecta a la pronunciació i no sempre es deu al procés de castellanització o, en tot cas, són formes que gaudeixen d'una més o menys llarga tradició.

- *ç*, *c* > *s*: *Pons*, *Sans*, *Saumell*, *Sendra*
- *rd* > *rt*: *Ballart*, *Llord*

4) Hi ha casos, tanmateix, on la grafia actual no s'adequa de cap de les maneres a les normes ortogràfiques vigents (o, fins i tot, a les antigues) de la llengua catalana i que serien els de normativització “obligada”:

- ús de grafies no existents en català (*ñ*): *Cartañà*, *Español*, *Piñol*
- ús de grafies que indueixen a errors de pronúncia (*ss* > *s*): *Rosell*, *Roselló*

Els tipus de cognoms

– **Patronímics** (35): *Álvarez*, *Andreu*, *Ballart*, *Bartolí*, *Dalmau*, *Díaz*, *Domènech*, *Domingo*, *Farran*, *Fernández*, *Folch*, *Garcia*, *Gómez*, *González*, *Grau*, *Gutiérrez*, *Hernández*, *Jiménez*, *López*, *Martí*, *Martín*, *Martínez*, *Mateu*, *Miquel*, *Miró*, *Nadal*, *Pérez*, *Pons*, *Ramos*, *Rodríguez*, *Ruiz*, *Sánchez*, *Sans*, *Tomàs*, *Vidal*.

– **Toponímics i gentilicis** (44): *Anglès*, *Balcells*, *Bosch*, *Capdevila*, *Carerras*, *Cartañà*, *Casanovas*, *Casas*, *Castro*, *Civit*, *Corbella*, *Español*, *Esplugas*, *Fabregat*,

¹³ En zones del dialecte oriental aquesta *a* dels plurals femenins es pot considerar com una representació de la vocal neutra, però aquests finals en *-as* també han estat grafies històriques de la llengua al Principat, a partir del segle XVII fonamentalment, per imitació de les formes llatines.

Figueras, Foguet, Guasch, Iglésias, Marimon, Mas, Navarro, Òdena, Palau, Pàmies, Poblet, Porta, Prats, Puig, Requena, Roca, Roselló, Sales, Sanabuja, Saumell, Segura, Serra, Solé, Tarragó, Torres, Vallès, Valls, Vallverdú, Vendrell, Vila/Vilà.

– **Sobrenoms** (10): *Amorós, Bonet, Cortès/Cortés, Llord, Moix, Moreno, Piñol, Roig, Rosell, Sendra.*

– **Oficis i càrrecs** (10): *Bové, Canela, Duch, Espasa, Farré, Ferré, Ferrer, Ollé, Romero, Sabaté.*

– **Circumstàncies de naixement** (1): *Vives.*

Conclusions

A la Conca de Barberà, els cognoms més freqüents als inicis del segle XXI s'han creat majoritàriament —més de les dues terceres parts— en llengua catalana (o s'hi han assimilats, segurament per raó de semblança, com deu haver passat amb molts cognoms occitans) o deriven de l'onomàstica (prenoms i topònims) antiga de les terres catalanoparlants, sobretot els més singulars en relació amb el total català. Tot i així, els llinatges d'origen castellà o similar s'atansen a la quarta part del total i sembla que es pot afirmar que només gaudeixen d'una relativa importància a partir de la segona meitat de la centúria passada, com a conseqüència dels fluxos migratoris d'aquella època.

Hi ha alguna aportació septentrional d'origen occità (*Marimon, Pàmies*) i potser francès (*Ballart*) de caràcter ja secular.

Bàsicament es tracta de cognoms toponímics (alguns possiblement creats a la mateixa comarca, com *Esplugas, Poblet* o *Segura*) i patronímics (on es concentren majoritàriament els d'origen castellà), amb una presència molt menor dels derivats d'oficis o càrrecs i els que provenen de renoms.

Gairebé una tercera part d'aquests llinatges són susceptibles de ser normativitzats segons les regles ortogràfiques actuals de la llengua catalana, tot i que, en la majoria dels casos, les grafies a substituir no són conseqüència d'un procés de castellanització sinó que responen a hàbits ortogràfics antics o al reflex de pronúncies dialectals. També destaquem que, bastants cops, aquestes grafies normativitzades es corresponen amb les històriques usades a la pròpia comarca.

Hem de recordar, tanmateix, que els cognoms són portats per persones i que els corrents migratoris, la mobilitat de la gent, implica canvis sobre el conjunt dels llinatges d'una zona. Així, és probable que cognoms d'origen àrab o de l'Europa oriental cada cop siguin numèricament més presents a la Conca de Barberà.

Bibliografia

[DAE=] FAURE, Roberto; RIBES, M. Asunción; GARCÍA, Antonio (2001). *Diccionario de apellidos españoles*. Madrid: Espasa Calpe.

[DCVB=] ALCOVER, Antoni Maria; MOLL Francesc de Borja (1930-1962). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

- GROSCLAUDE, Michel (2003). *Dictionnaire étymologique des noms de famille gascons*. Occitània: Per noste & Ràdio País.
- MOLL, Francesc de Borja (1987). *Els llinatges catalans*. Palma: Editorial Moll.
- [OC=] COROMINES, Joan (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial.
- TURULL, Albert (1991). *Els topònims de la Segarra*. Cervera: Centre Municipal de Cultura.

Recursos d'internet

- Geneanet: <http://www.geneanet.com>.
- Geopatronyme. La France de votre nom de famille:
<http://www.geopatronyme.com>.
- IDESCAT. Institut d'Estadística de Catalunya:
<http://www.idescat.net/orpi/Orpi?TC=M>.
- Instituto Nacional de Estadística:
<https://idapadron.ine.es/fapel/FAPEL.INICIO>.
- [1358], [1497], [1553] Informacions dels fogatges d'aquestes dates extretes d'una base de dades facilitada per Albert Villanueva basada, en part, en les dades de <http://www.scgenealogia.org/fitxers/index.htm>.

Dades del treball

- Rebuda:* desembre 2008
Supervisió: Dr. Albert Turull (Universitat de Lleida)
Acceptació: febrer 2009